

Z dějin gymnaziálního školství na Moravě a ve Slezsku

Stoletá česká gymnázia

Alena Hanáková

Gymnázium (podle řeckého *gymnasion*) označovalo od počátku 16. století latinskou školu, připravující žáky pro univerzitní studium. Největší důraz byl kladen na ovládnutí latiny slovem i písmem a studium řečtiny. K pronikavé reformě gymnázií u nás došlo až v polovině 19. století, kdy se uskutečnilo spojení matematického a přírodovědného vzdělání se vzděláním humanitním. Koncem 19. století pak vznikala tzv. reálná a později reformní reálná gymnázia jako pokus o vytvoření jednotného typu střední školy.

S prvními ucelenými vzdělávacími systémy na počátku 16. století přišli piaristé a jezuité. *Piaristé* (mužský řeholní řád založený r. 1597) měli jako hlavní poslání organizaci a šíření pedagogické činnosti. Ústavy byly rozšířeny po celé Evropě, na českém území od roku 1631 (např. Mikulov). *Jezuité* (katolický řád řeholních kleriků, vznikl roku 1540) měl hlavní úkol čelit hluboké krizi katolictví v důsledku reformace a obnovit moc katolické církve. K tomu jezuité kromě jiného zakládali sítě škol, na českém území od roku 1556.

Přímými předchůdci českých gymnázií na Moravě a ve Slezsku (přesněji gymnázií s českým vyučovacím jazykem) byla většinou *gymnázia německá*. České národní obrození na Moravě mělo totiž některé odlišné znaky od stejného procesu v Čechách. Nebylo tu především kulturní centrum, jakým byla Praha, jejíž minulost a tradice tam dala vzniknout samé myšlence národního obrození. Blízkost vídeňského státního centra vykonávala na Moravu silný vliv s tím důsledkem, že germanizační úsilí od josefínské doby zasáhlo zde téměř všechna města (Vybral, 1967).

Východiskem české politiky na Moravě v oblasti středního školství od roku 1861 bylo zjištění, že z devíti německých gymnázií na Moravě měla tři gymnázia (Kroměříž, Příbor, Strážnice) více než tři čtvrtiny českých studentů, další tři (Brno, Olomouc, Jihlava) aspoň polovici a tři zbývající (Znojmo, Třebová, Mikulov) asi třetinu českých žáků. Poslanci Zemského sněmu moravského důsledně prosazovali stanovisko, že všechna gymnázia s většinou českých žáků mají být prohlášena za utrakvistická (nyní se užívá názvu bilingvní) a má se na nich vyučovat paralelně česky nebo německy podle národnosti žáků, a to jak v nižším, tak vyšším gymnáziu (Kolejka,

1989). Návrh však neprošel a tlak české odborné a politické reprezentace i veřejnosti pokračoval.

Tento několikaletý zápas o české střední školy na Moravě se dočkal závěrečného aktu po uzavření míru mezi Rakouskem a Pruskem za císařovy návštěvy na Moravě. Prvního dne svého pobytu v Brně, 18. října 1866, podepsal císař František Josef I. vlastnoruční list o zřízení dvou nižších gymnázií s českou vyučovací řečí v Brně a v Olomouci (Kolejka, 1989). Datum otevření obou gymnázií bylo stanoveno na počátek školního roku 1867/68. Brněnskému ústavu se dostalo hned následujícího roku povýšení na gymnázium vyšší (nejvyšším rozhodnutím z 10. 7. 1868), olomoucké gymnázium čekalo na tento akt až do roku 1869. Oficiálně se obě gymnázia jmenovala „slovanská“, neboť ve Vídni tak zřejmě chtěli zdůraznit odlišnost Moravy od Čech.

O dalším vývoji a rozvoji českých gymnázií na Moravě a ve Slezsku se zmíníme v další části této studie. Zatím jsme uvedli obecná teoretická východiska této práce a nyní předložíme výsledky průzkumu, který však byl založen poněkud šířeji, než jen zjištění počtu stoletých českých gymnázií.

Základní údaje o gymnáziích na Moravě a ve Slezsku

Předkládaný výzkum byl uskutečněn ve spolupráci se školskými úřady všech stávajících okresů severní i jižní Moravy ke dni 30. 11. 1998 a zachycuje tedy současný skutečný stav. Byl zjišťován název a adresa gymnázia, zřizovatel (státní, soukromé, církevní) a rok založení. Z tohoto průzkumu publikujeme následující základní údaje:

- a) Počet gymnázií podle okresů a zřizovatele (tab. 1)
- b) Počet gymnázií založených v jednotlivých desetiletích (obr. 1)
- c) Celkový počet gymnázií v příslušných desetiletích (obr. 2)
- d) Seznam stoletých moravskoslezských gymnázií (založených před rokem 1900 – tab. 2).

Cílem této studie není provádět hlubší analýzu získaných statistických údajů, ale pouze seznámit odbornou i širší veřejnost s těmito zjištěními. Některé dílčí rozborů, například situace gymnaziálního školství v městě Brně apod., budou předány institucím, které o ně projeví zájem. Jsou samozřejmě i další možnosti, například srovnání počtu gymnázií s počtem obyvatel, srovnání demografické křivky s křivkou růstu počtu gymnázií a jejich statistické vyhodnocení a další.

Pro grafické znázornění byl zvolen sloupkový graf, který je přehledný a navíc umožňuje zápis hodnot přímo do grafu, čímž odpadá konstrukce tabulky. Jako interval byl zvolen úsek deseti let, což je dostatečné dělení pro potřebu této práce. Autoři mají pochopitelně údaje i po jednotlivých rocích a z nich

pak pro zajímavost uvedeme v komentáři ke grafům léta, v nichž bylo založeno nejvíce škol.

Tab. 1: *Počet gymnázií podle okresů a zřizovatele*

Okres	Cel.	Zřizovatel				Okres	Cel.	Zřizovatel			
		St	Sou	Círk				St	Sou	Círk	
1. Blansko	4	2	1	1		15. Bruntál	6	3	3	–	
2. Brno-město	21	12	7	2		16. Frýdek-Místek	6	4	2	–	
3. Brno-venkov	5	5	–	–		17. Jeseník	1	1	–	–	
4. Břeclav	5	4	1	–		18. Karviná	7	6	1	–	
5. Hodonín	3	3	–	–		19. Nový Jičín	4	4	–	–	
6. Jihlava	4	2	2	–		20. Olomouc	8	6	2	–	
7. Kroměříž	3	2	–	1		21. Opava	5	4	1	–	
8. Prostějov	3	1	1	1		22. Ostrava	10	8	1	1	
9. Třebíč	4	3	–	1		23. Přerov	6	5	1	–	
10. Uh. Hradiště	2	2	–	–		24. Šumperk	2	2	–	–	
11. Vyškov	2	2	–	–		25. Vsetín	3	3	–	–	
12. Zlín	5	5	–	–		Celkem SM	58	46	11	1	
13. Znojmo	2	2	–	–							
14. Žďár n. Sáz.	5	4	–	1							
Celkem JM	68	49	12	7							

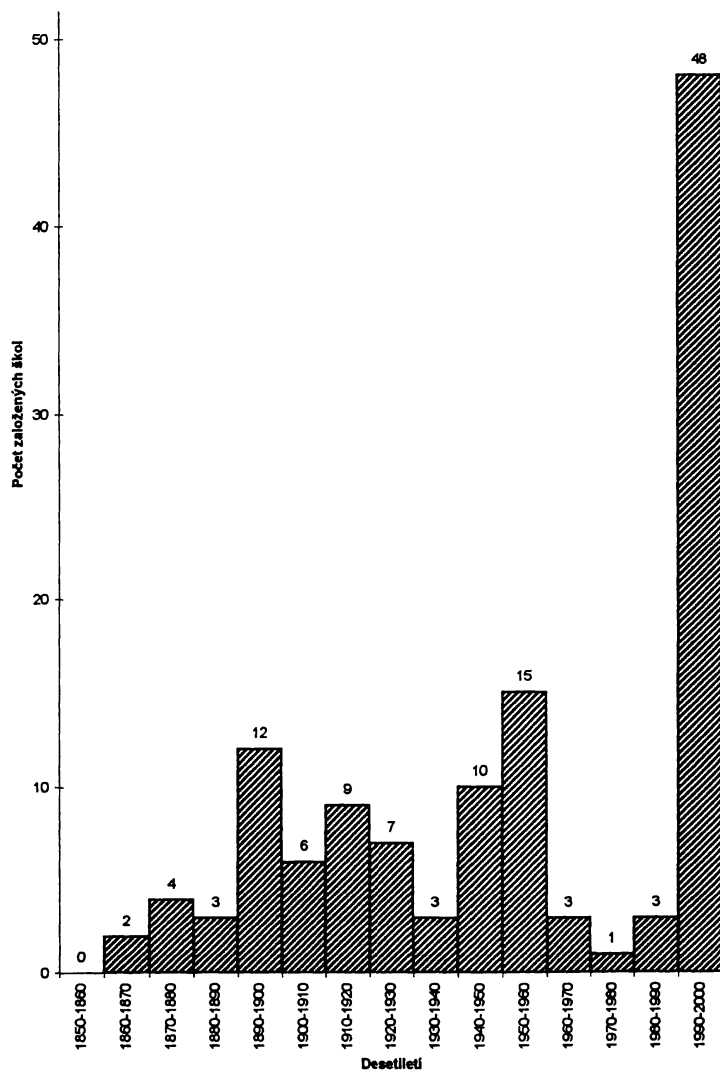
Celkem 126 gymnázií, z toho 95 státních
23 soukromých
8 církevních

Rozložení v jednotlivých okresech je vcelku odpovídající, i když na některých školských úřadech jistě dobře vědí, které školy jsou nadbytečné, a realita je přinutí síť gymnázií „optimalizovat“, což prostě znamená některá zrušit. Naprostou anomálií je Brno, kde je celkem 21 gymnázií (zatímco například v Ostravě je jich 10, v Olomouci 5). Z těchto 21 jich 13 vzniklo po roce 1990. Důvody jsou celkem zřejmé a obecně známé, cílem této práce však není rozbor školské politiky a činnosti školského úřadu města Brna.

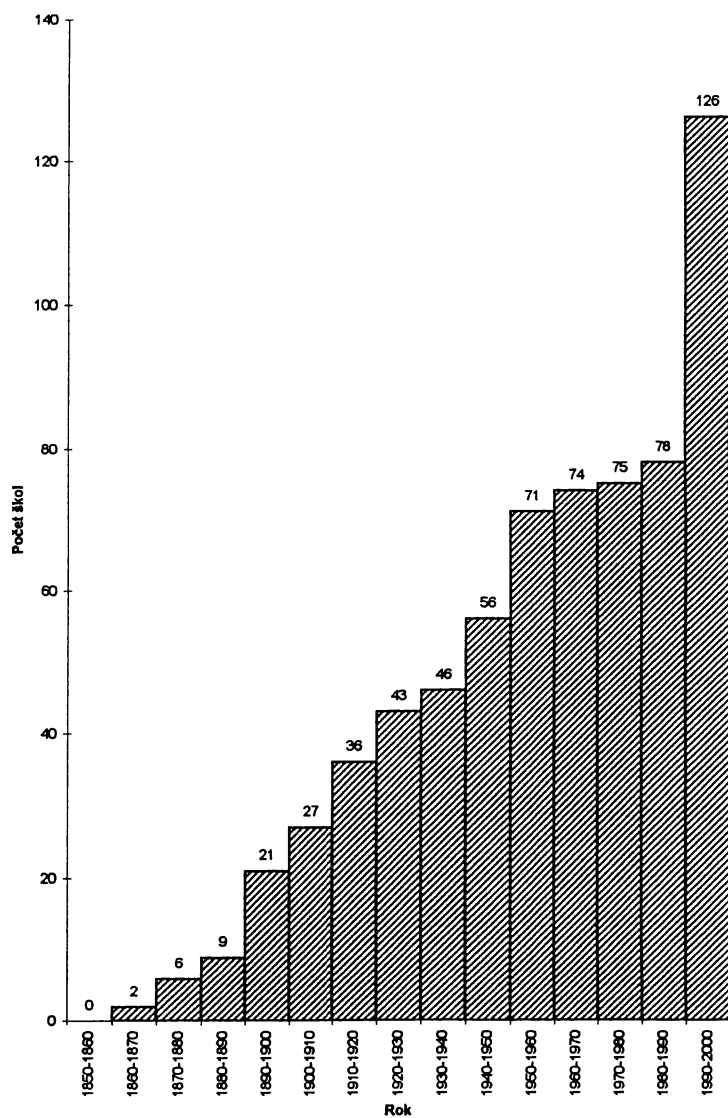
Komentář ke grafům

Již při prvním pohledu na obr. 1 je vidět extrém v počtu gymnázií, vzniklých po roce 1990. Obecně byl zaviněn bezbřehou liberalizací školství bez zajištění požadavků na kvalitu vzdělání. Náprava této situace nebude snadná, neboť zřizování nových škol je velmi líbivé, ale jejich rušení značně nepopulární. Ale jiné cesty zřejmě není, neboť nabídka studijních míst někde několiknásobně převyšuje poptávku.

Zajímavé je i srovnání nejvyššího počtu nově zřizovaných škol v určitém roce. Nejvíce gymnázií bylo založeno v roce 1993 – 15, 1992 – 11, 1991 – 10, 1919 – 8, 1953 – 8 (průměrný nárůst je 6 škol za desetiletí). K létům 1991–1993 jsme se již vyjádřili. Celkem pochopitelné je vzednutí nadějí

Obrázek 1: Počet gymnázií založených v jednotlivých desetiletích

Obrázek 2: Celkový počet gymnázií v příslušných desetiletích

a nadšení v roce 1919 po skončení první světové války, rozpadu rakousko-uherské monarchie a vzniku samostatné Československé republiky. V roce 1953 nastala přeměna gymnázií v „socialistickou školu“. Podle nové školské reformy se od 1. září zřizovaly jedenáctileté střední školy, jejichž třetí stupeň byl na rozdíl od gymnázií pouze tříletý.

Graf na obr. 2 překvapivě ukazuje téměř rovnoměrný nárůst gymnázií až na již zmíněnou anomálii po roce 1990. Pokud provedeme aproximaci (přímku), poměrně snadno zjistíme, že v roce 2000 by na Moravě a ve Slezsku byl optimální počet gymnázií mezi 100 až 105. Současný stav je tedy zhruba o 20 vyšší, což však pro školské úřady zřejmě není žádná novinka. Je však pochopitelné, že optimalizace sítě gymnázií bude velmi obtížná. Pro přesnost je třeba uvést, že oba grafy jsou definovány na množině současných existujících gymnázií, nezachycuje tedy gymnázia, která již zanikla, stejně jako počty gymnázií reálných, reformních a lyceí.

Analýza grafů, resp. statistických údajů, které grafy znázorňují, dává řadu dalších možností, ale pro potřeby této práce je to pouze pomocný, i když zajímavý materiál.

Stoletá česká gymnázia

V úvodu této práce jsme ve zkratce naznačili vznik gymnaziálního školství v 16. století a především boj o české školství na Moravě a ve Slezsku ve druhé polovině 19. století. Založení prvních dvou českých gymnázií v Brně a v Olomouci v roce 1867 a pak následně i všech dalších však ještě zdaleka neznamenal naplnění tužeb a práv českého obyvatelstva. Byl to však průlom do germanizačního úsilí habsburské monarchie a velký přínos pro tehdejší kulturní, společenský a vědecký život na Moravě a ve Slezsku. Profesori gymnázií byli většinou vynikající vědci a často položili základy řady vědeckých disciplín, nezastupitelná byla osvětová a kulturní činnost.

Protože význam těchto gymnázií byl nesmírný, vznikla myšlenka zachytit a shromáždit tyto pokrokové tradice. Proto byl ustaven „Klub stoletých českých gymnázií na Moravě a ve Slezsku“ se sídlem na Gymnáziu Brno, tř. kpt. Jaroše 14 (píšeme o něm v následující kapitole).

Prvořadým úkolem bylo tedy zjistit, která gymnázia byla založena před rokem 1900. Připomínáme, že se jedná o česká gymnázia, resp. gymnázia s českým vyučovacím jazykem. Některé školy považují rok svého založení totožný se založením latinských nebo německých škol, z nichž později vznikly. Například v Mikulově existovalo piaristické gymnázium od roku 1631, ale až v roce 1945 bylo ustaveno gymnázium s českým vyučovacím jazykem (stejně tak existovala jezuitská gymnázia v Brně i jinde). Jiné školy, například Telč, považují za svého předchůdce reálku (1852), ale statut gymnázia získala škola až v roce 1929. Je samozřejmé, že česká gymnázia vznikala

z již existujících škol (většinou německých), ale za bezesporný považujeme fakt, že prvními českými gymnázii na Moravě a ve Slezsku byla gymnázia v Brně a v Olomouci, založená roku 1867. Založením školy vždy rozumíme její otevření (zahájení činnosti), neboť vlastní akt podepsání dekretu vždy několik měsíců předcházelo.

Po prozkoumání údajů, které jsme získali ze školských úřadů všech okresů a z dalších zdrojů, můžeme konstatovat, že z celkového počtu 126 gymnázií na Moravě a ve Slezsku jich 21 bylo založeno před rokem 1900. Ve školním roce 1998/99 tedy existuje celkem 21 stoletých gymnázií, jejichž seznam uvádíme.

KLUB 100

„Klub stoletých českých gymnázií na Moravě a ve Slezsku“ (KLUB 100) byl Ministerstvem vnitra České republiky zaregistrován jako občanské sdružení ke dni 18. 1. 1999. Řádnými členy jsou všechna moravskoslezská gymnázia založená před rokem 1900. Podle stanov KLUBU 100 je jeho posláním a cílem „pěstovat a rozvíjet tradice gymnaziálního školství, vyměňovat si zkušenosti, podporovat zvyšování úrovně vzdělání, rozvíjet společensky prospěšnou a publikační činnost“. Stanovy dále upravují všechny organizační, materiální a další podmínky činnosti ve smyslu zákona č. 83/1990 Sb. a zákonů souvisejících.

Obecné poslání a cíle jsou tedy vymezeny stanovami, ale základním a nej důležitějším projektem KLUBU 100 je vydání Dějin gymnaziálního školství na Moravě a ve Slezsku. Vytváří se skupina odborníků z řad profesorů Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, učitelů gymnázií a dalších erudovaných historiků, kteří se této problematice věnují. Předběžně by publikace měla mít tři části (díly):

- I. Gymnázia založená do roku 1914
- II. Gymnázia mezi světovými válkami
- III. Gymnázia od roku 1948 do současnosti

Kromě klasicky psaných dějin by součástí (přílohou) prvních dílů byly historie jednotlivých gymnázií z příslušného období. Tím by se jistě získaly velmi cenné a zajímavé informace i dokumenty, které nejsou obecně známé a které by dokreslily celkový pohled na dějiny středního školství na Moravě a ve Slezsku.

Koncepce KLUBU 100 samozřejmě umožní i další aktivity, které se budou postupně rozvíjet a každá škola jistě přispěje svými specifiky a dobrými zkušenostmi, které dá k dispozici ostatním (např. výchova talentů, materiálně technické zajištění výuky, mimoškolní činnost studentů, efektivní vyučovací metody, tvorba učebnic a pomůcek a mnohé další okruhy). Teprve budoucnost však ukáže životaschopnost a prospěšnost KLUBU 100.

Tab. 2: *Seznam stoletých moravskoslezských gymnázií*

1.	Gymnázium Brno tř. Kpt. Jaroše 14, PSČ 658 70	1867
2.	Slovanské gymnázium Olomouc tř. Jiřího z Poděbrad 13/936, PSČ 771 11	1867
3.	Gymnázium Jakuba Škody Přerov Komenského 29, PSČ 750 02	1870
4.	Gymnázium Třebíč Masarykovo nám. 9/116, PSČ 674 01	1871
5.	Gymnázium Františka Palackého Valašské Meziříčí Husova 146, PSČ 757 01	1871
6.	Gymnázium Hranice Zborovská 239, PSČ 753 01	1876
7.	Gymnázium Kroměříž Masarykovo nám. 13, PSČ 767 01	1882
8.	Mendelovo gymnázium Opava Komenského 5, PSČ 746 21	1883
9.	Gymnázium Uherské Hradiště Velehradská 218, PSČ 686 17	1884
10.	Gymnázium Hodonín Legionářů 1, PSČ 695 11	1894
11.	Gymnázium Vincence Makovského Nové Město na Moravě L. Čecha 152, PSČ 592 31	1894
12.	Gymnázium Jana Ámose Komenského Uherský Brod Komenského 169, PSČ 688 31	1896
13.	Gymnázium Zábřeh nám. Osvobození 20, PSČ 789 01	1896
14.	Gymnázium Petra Bezruče Frýdek-Místek Československé armády 517, PSČ 738 01	1897
15.	Matiční gymnázium Moravská Ostrava Dr. Šmerala 25, PSČ 702 00	1897
16.	Purkyňovo gymnázium Strážnice Masarykova 379, PSČ 696 62	1897
17.	Klvaňovo gymnázium Kyjov Komenského 549/550, PSČ 697 11	1898
18.	Gymnázium Ladislava Jaroše Holešov Palackého 524, PSČ 769 01	1899
19.	Gymnázium Velké Meziříčí Sokolovská 27, PSČ 594 01	1899
20.	Gymnázium Jiřího Wolkra Prostějov Kollárova 3, PSČ 796 01	1899
21.	Gymnázium Vyškov Komenského nám. 5, PSČ 682 11	1899

Závěrem jedna důležitá poznámka. Rozhodně není projevem nějakého moravského nacionalismu, že se hovoří pouze o moravskoslezských gymnáziích, je to pouze vyjádření možností, které máme a na co si můžeme troufnout. KLUB 100 je totiž otevřen všem stoletým gymnáziím v celé České republice, což je zakotveno i ve stanovách. Rádi uvítáme spolupráci například s Akademickým gymnáziem v Praze, které sehrálo stěžejní roli ve vývoji českého středního školství, a samozřejmě i s dalšími. Na závěr uvedeme motto, které KLUB 100 považuje za hlavní myšlenku své činnosti:

„Opírejte se o dlouholeté pokrokové tradice,
poznávejme je, budme jich pamětliví
a vycházejme z jejich zkušeností
při práci pro současnost i budoucnost.“

Shrnutí

Ve školním roce 1998/99 existuje na Moravě a ve Slezsku celkem 126 gymnázií, z toho je 95 státních, 23 soukromých a 8 církevních. Stoletých gymnázií (založených před rokem 1900) je celkem 21. Tato gymnázia se mohou stát řádnými členy KLUBU 100, který za svůj hlavní projekt považuje vydání Dějin gymnaziálního školství na Moravě a ve Slezsku.

Literatura

- VYBRAL, V. Ke vzniku českého středního školství na Moravě. In *První české gymnázium v Brně*. Brno, 1967.
- KOLEJKA, J. Slovanské gymnázium Na hradbách. In *Tradice gymnázia*. I. díl, Pamětní listina. Brno, 1989.

HANÁKOVÁ, A. Z dějin gymnaziálního školství na Moravě a ve Slezsku. *Pedagogická orientace* 2000, č. 1, s. 88–96. ISSN 1211-4669.

Adresa autorky: PhDr. Alena Hanáková, Gymnázium, tř. Jaroše 14, 658 70 Brno